

Cumhuriyetin Doğduğu Yer: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi

Fatma Hicret UN

”

Refik Epikman - O GÜN (Kurtuluş Savaşı Müzesi)

Cumhuriyetin Doğduğu Yer: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi

Fatma Hicret UN*

Ankara'nın, Cumhuriyet'in başkenti olarak yeniden yaratıldığı tarihi serüvenine tanıklık eden Ulus Meydanı, yeni bir devletin kuruluş hikâyesini de içinde barındıran bir binaya ev sahipliği yapıyor. Günümüzde Kurtuluş Savaşı Müzesi olarak hizmet veren ve Türkiye tarihinin çok özel bir dönemine ait belge, vesika ve hatıraları ziyaretçilerle buluşturan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası, karanlıktan aydınlığa çıkıldığı ve bir milletin kaderinin değiştirildiği kararlarının alındığı yer. Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet'in doğuşunda üstlendiği roller nedeniyle de 100. yılını kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en özel mekânlardan biri.

İlk Yıllar: İttihat ve Terakki Fırkası Kulüp Binası'ndan Fransız Karargâhına

Müze binasının tarihi 20. yy.ın başlarına ve İttihat ve Terakki Fırkası'na dayanıyor. 1913 yılından itibaren, politikalarını uygulamak amacıyla çeşitli merkezlerde kulüp binası inşasına başlayan İttihat ve Terakki Fırkası, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya Ankara'da da bir kulüp binası yapılmasını emretmiş; bu görev, fırkanın Anadolu Vilayetleri Müfettişi Memduh Şevket (Esendal) Bey'e verilmiştir. Binanın inşası için Taşhan Meydanı'nın hemen alt kısmında, etrafı mezarlıkla çevrili arazi tercih edilmiştir. Binanın bu dönemiyle ilgili fazla belge bulunmamaktadır. Ankara Valiliğinden Dâhiliye Nezaretine hitaplı yazılan 29 Aralık 1918 tarihli bir belgeden, temellerinin 1915 yılında atıldığı anlaşılmaktadır. Binanın mimari projesi ve yapım aşaması ile ilgili de herhangi bir resmî belge bulunmamakla birlikte, projesinin dönemin Evkaf (Vakıflar İdaresi) mimarı Salim Bey tarafından hazırlandığı, inşaatının ise kolorduda görevli askerî mimar Hasip Bey tarafından yürütüldüğü ifade edilmektedir. Memduh Şevket Bey'in Ankara'dan ayrılmasından sonra inşa faaliyetleri, fırkanın Ankara temsilciliğine ve umumi kâtipliğine getirilen Hasan Necati (Kurtuluş) Bey tarafından devam ettirilmiştir. Ancak planlandığı gibi kulüp binası olarak kullanılması mümkün olamamıştır. Zira İttihat ve Terakki Fırkası, Kasım 1918'de kapatıldıktan sonra, cemiyetin menkul ve gayrimenkul tüm mal varlığına el konulmuştur. Bu gelişme haricinde sürmekte olan I. Dünya Savaşı, yaşanan malzeme sıkıntısı gibi

nedenler de büyük bölümü bitirilmesine rağmen çatı ve bazı bölümlerin tamamlanamamasını beraberinde getirmiştir. İnşaatı yarım kalan bina; Rumlar, Ermeniler ve Katolikler tarafından ibadethane, 27. Kolordu Komutanlığı tarafından da karargâh yapılmak istenmiş, ancak İstanbul Hükümeti tarafından alınan karar gereği İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait tüm gayrimenkuller gibi hazineye devredilmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf devletleri arasında imzalanan Mondros Antlaşması'nın ardından savaş esirlerinin durumu ve mütareke hükümlerinin uygulanması konusunda rapor hazırlamak üzere İngiliz Subayı Teğmen Palmer ve heyeti Aralık 1918'de, Yüzbaşı N. Vitol Ocak 1919'da; Jandarma denetlemesi ve ıslahı görevini yürütmek üzere Fransız Yüzbaşı Boissier ise Mart 1919'da Ankara'ya gelmiştir. İngiliz heyeti tren istasyonuna yerleşmiş ve İngiliz Yüzbaşı Vitol, istasyondaki direksiyon binasına karargâh kurmuştur. Fransız heyeti ise Taşhan Meydanı'nda bulunan Şehir Bahçesi'ndeki ahşap yapılara yerleşmiş ve Yüzbaşı Boissier, inşaatı tamamlanmamış olan İttihat ve Terakki Kulübü binasına karargâh kurmuştur.

Meclisin Kuruluşu

Bu gelişmelerin kısa bir süre sonrasında, 1919 yılı Mayıs ayından itibaren, Ankara'da protesto mitingleri düzenlenmeye başlamıştır. İlk miting, Ankara Müftüsü Börekçizade Rıfat Hoca'nın önderliğinde 29 Mayıs 1919'da Taşhan'da yapılmıştır. İngiliz ve Fransız birliklerine karşı gizli çeteler de oluşturulan kentte, 29 Ekim 1919'da halkın yapmış olduğu para yardımları ile Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. 27 Aralık 1919'da ise Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Ankara'ya gelmişler, önce Hacı Bayram Veli Camii'ni ziyaret etmişler, valilik ve kolordu komutanlığında ağırlanmışlar ve bir süre kendilerine tahsis edilen Ziraat Mektebi'nde kalmışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun temeli, Milli Mücadelenin siyasi programı sayılan ve Erzurum Kongresi'nde vücut bularak Sivas Kongresi kararları ile olgunlaşan "Misak-ı Milli İlkeleri" ile atılmıştır. Ali Rıza Paşa Hükümeti ile Amasya'da

* Sanat Tarihçi, Kurtuluş Savaşı Müzesi Müdürü

yapılan görüşmeler sonucunda bir Millî Meclisin açılması kararı alınmış, Sivas Kongresi kararları gereğince serbest seçimler yapılmış ve 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan İstanbul'da toplanmıştır. Mebuslarla görüşme yapan Mustafa Kemal Paşa, "Misak-ı Milli" kararlarını Trabzon mebusu Hüsrev Sami (Gerede) Bey'e teslim ederek İstanbul'a göndermiştir. Meclis-i Mebusan, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını kabul etmiş; ancak, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi ile 18 Mart 1920'de oturumlara ara vermek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de bir genelge yayımlayarak Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip yeni bir meclis toplanacağını, bu nedenle tüm sancaklarda 15 gün içerisinde seçimler yapılarak yeni meclis üyelerinin Ankara'ya gelmeleri gerektiğini bildirmiştir.

Milletin İradesi, Milletin Meclisi

Kurucu meclisin açılmasına karar verilmişse de Ankara'da meclisin toplanabilmesi için gerekli büyüklük ve donanımına sahip bir binanın bulunmadığı görülmüştür. Bu şartlar altında, Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 26 Mart 1920 tarihli 45 numaralı ve 30-31 Mart 1920 tarihli 46 numaralı kararlarına göre Meclis'in, Taşhan Meydanı'nda bulunan ve inşası yarım kalan İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulüp Binası'nda toplanması kararı alınmıştır.

Birinci Millî Mimarlık Dönemi üslubunun Ankara'daki ilk örneklerinden olan binanın inşasının tamamlanması; büyük bir özveri gösteren Ankara halkı, Ankara'da bulunan 20. Kolordu askerleri ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin desteği ile mümkün olmuştur. Binanın çatısı için ihtiyaç duyulan kiremitler ilk aşamada Numune Mektebi (Ulucanlar Cumhuriyet İlköğretim Okulu)'nden temin edilmiş, bunlar yetmeyince Ankaralılar, kendi evlerinin çatılarından söktükleri kiremitleri kucaklarında taşıyarak Meclis'e getirmişlerdir. Sıralar çeşitli okullardan, petrol lambaları ile sac sobalar civar kahvehanelerden, büro malzemeleri ise resmî dairelerden temin edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında, binanın 15 Eylül 1919 tarihli planında yer alan ve ön cephede bulunan merdivenli iki ayrı giriş kapatılarak balkona dönüştürülmüştür. Son olarak dönemin Vali Vekili Yahya Galip'in (I. Dönem Kırşehir Milletvekili) nezareti altında Kolordu İstihkâm Taburu erleri ile Ankaralı marangozlar el ele vererek Meclis kürsüsünü yapmışlardır. Böylece Ankara halkının fedakârlığı ile bina, kısa sürede tamamlanarak açılışa hazır hale getirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Nisan 1920; 20. Kolordu Kumandanı Vekili Miralay (Albay) İsmet Paşa'nın da 22 Nisan 1920 tarihli beyannamelerine göre, 23 Nisan 1920'de Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde kılınan cuma namazını takiben kalabalık bir halk kitlesinin katıldığı törenlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır.

Mecliste Alınan Tarihi Kararlar

Mustafa Kemal Paşa'nın yayımladığı genelgeye uyarak zor şartlar altında da olsa Ankara'ya gelmeyi başaran milletvekilleri Erkek Öğretmen Okulu'nda, bağ evlerinde ve Taş Han'da kalmış, bazıları ise gayrimüslimlerin evlerinden odalar kiralamıştır.

İlk günlerinde okul sıralarından ve bir kürsüden ibaret olan Genel Kurul Salonu, beş mumluk gaz lambaları ile aydınlatılmaktadır. Meclis açıldıktan sonra Ankara'nın soğukları başlamışsa da maddi imkânsızlıklar nedeniyle kalorifer sistemi yapılamamış, kasım ayına gelindiğinde de sadece Genel Kurul Salonu'na sobalar kurulabilmiştir.

İçinde bulunulan tüm bu imkânsızlıklara rağmen Kurtuluş Savaşı bu Meclis'te yönetilmiş ve bu süreçte çok önemli kararlar alınmıştır. 20 Ocak 1921'de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu burada yürürlüğe girmiştir. 12 Mart 1921'de, Adnan Beyefendi'nin (Adıvar) başkanlığında düzenlenen meclis oturumunda, İstiklal Marşı oylanarak büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 5 Ağustos 1921 tarihli Kanun ile Mustafa Kemal Paşa'ya üç ay süre ile "Başkomutan" unvanı verilmiş; Başkomutanlık Kanunu 31 Ekim 1921'de, 4 Şubat 1922'de ve 6 Mayıs 1922'de üç kez uzatılmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi sonrası 19 Eylül 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya "Gazi" unvanı ile "Mareşal" rütbesi yine bu Meclis çatısı altında verilmiştir. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması kararının alınması ve 23 Ağustos 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın onaylanması da bu meclisin kararı ile olmuştur. Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak tanınması sağlanmış ve toprak bütünlüğü tescil edilmiştir. Ankara'nın 13 Ekim 1923'te başkent olarak ilan edilmesi de bu binada gerçekleşmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı kararı bu Meclis'in çatısı altında onaylanmış, ayrıca Gazi Mustafa Kemal Paşa, yine bu Meclis'te Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Meclis'ten Müze'ye

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi binası, zor bir dönemde kritik roller üstlenmişse de ilerleyen süreçte ihtiyacı karşılayamaması üzerine yeni bir Meclis binasının yapımı gündeme gelmiştir. İlk olarak yeni binanın kaleye yapılması düşünülmüş ancak sonradan vazgeçilmiştir. Daha sonra yine Ulus Meydanı'nda ve eski meclisin yakınına yapılmasına karar verilen yapının mimarı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok yapıya imzasını atmış olan Vedat Tek'tir. Yeni meclis binası da kısa sürede tamamlanmış ve 18 Ekim 1924'te hizmete açılmıştır. 23 Nisan 1920 ile 15 Ekim 1924 tarihleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak hizmet veren eski bina ise 1924 yılından sonra bir süre Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Merkezi olarak kullanılmıştır. Ayrıca bina kısa bir süreliğine eğitim faaliyetleri için de kullanılmış, Ankara Üniversitesi

Hukuk Fakültesi'nin temeli olan Hukuk Mektebi dersleri ilk defa burada verilmiştir. 1957 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Komisyonunca alınan karar sonrası, 23 Nisan 1961'de "Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi" adıyla halkın ziyaretine açılmıştır. 23 Nisan 1981'de ise "Kurtuluş Savaşı Müzesi" adını alan müze, günümüzde TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı bünyesinde hizmet vermektedir.

Müze'nin Bölümleri

Müze, 42 metrelik bir koridor ve koridora açılan odalardan oluşmaktadır. Koridorun duvarlarında, Cumhuriyet Dönemi ressamlarının yağlı boya tabloları ile Genel Kurul Salonu'ndaki oturumu gösteren fotoğraflar sergilenmektedir.

Mescit

Meclis odalarından biri, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile mescit haline getirilmiştir. Sade bir görünümü olan ve meclis döneminde mescit olarak kullanılan bu odanın bir duvarında Kur'an-ı Kerim, diğer duvarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra duvara asılan sancak ile rahle ve seccadeler sergilenmektedir.

Reis (Meclis Başkanı) Odası

Binanın meclis olarak kullanıldığı dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın çalışma odası ve aynı zamanda yaver odası olarak kullanılmıştır. Odada Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılan şahsi eşyalar sergilenmektedir.

Genel Kurul Salonu (Meclis Toplantı Salonu)

Binanın en büyük alanı olan Genel Kurul Salonu ilk hâli korunarak teşhir edilmektedir. Salonun ortasında başkanlık ve divan üyeleri ile konuşmacı kürsüsü, arkasında Âl-i İmran Suresi'nin 159. ayetinin bir kısmı olan "İş konusunda onlara danış" anlamına gelen "Ve Şavirhüm fi'l emr" yazılı hat levhası ve hemen önünde de zabıt kâtipleri kürsüsü yer almaktadır.

Kürsünün karşısındaki sıralar Bakanlar Kurulu, yanlardakiler ise milletvekili sıraları olarak kullanılmış; sağdaki balkon misafirlere, soldaki balkon milletvekillerine, balkon altları yerli ve yabancı basın temsilcilerine ayrılmıştır. Salonda Atatürk büstü, kürsü, hokka takımları, gaz lambaları, sıralar, meclis çanı ve sobalar sergilenmektedir.

İstiklal Marşı Anı Odası

1920-1924 yılları arasında Başkâtip (dönemin TBMM Genel Sekreteri) tarafından kullanılan bu oda, İstiklal Marşı'nın kabulünün 100. yılı anısına yeniden düzenlenmiştir. İlk dönemde Burdur milletvekilliği yapan Mehmet Akif Ersoy'un Tâceddin Dergâhı'ndaki ikamet ettiği evde kullandığı eşyalar ile şairin vefatından hemen sonra Heykeltıraş Ratip Aşır Acudoğu tarafından alçı ile alınan yüz kalıbı burada sergilenmektedir.

Haberleşme ve Silah Gücü Odası (Encümen Odası)

Binanın meclis olarak kullanıldığı yıllarda Encümen (Komisyonlar) Odası olarak kullanılan bu odada, Millî Mücadele'nin silah ve haberleşme gücünü yansıtan eserler sergilenmektedir.

Kâtipler Odası

Tutanak ve kanunlar kalemleri, evrak ve yazı işleri kalemi, müdür, muavin, kâtip ve memurlar tarafından "kalem odası" olarak kullanılmıştır. Dönemin zor şartlarının net bir şekilde yansıdığı bu odada; evrak dolapları, okul sıraları, hokka takımları gibi objeler sergilenmektedir.

Kulis-Toplantı Salonu Uzantısı (Dinlenme Salonu)

Milletvekilleri tarafından oturma aralarında kulis olarak kullanılan bu salonda, milletvekilleri ve Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılan şahsi eşyalar ile 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi binası üzerine çekilen ilk bayrak sergilenmektedir.

Şer'îye Encümeni (Anayasa Komisyonu) Odası

Yasa tekliflerinin anayasaya uygunluğunun görüşüldüğü odada; 2008 yılında ülkemize getirilen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi olarak adlandırılan Lozan Antlaşması'nın imzalandığı masa ve zabıt cerideleri ile hokka takımları sergilenmektedir.

Riyaset (Başkanlık) Divanı Odası

Riyaset (Başkanlık) Divanı Odası ve ilk zamanlar bina yetersizliğinden dolayı İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) Odası olarak da kullanılan bu odada toplantı masası ile hokka takımları sergilenmektedir.

Kaynakça

Anonim (2022). *TBMM Kurtuluş Savaşı Müzesi (I. TBMM Binası) Tanıtım Kitapçığı*, Ankara: TBMM Basımevi.

Cebesoy, A. F. (2011). *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, Cilt I-II*, İstanbul: Temel Yayınları,

Özdil, O. (2020). *Ankara'da Bir Meclis Doğuyor Belgeler-Fotoğraflar* (Ed. Metin Elbeyoğlu), Ankara: TBMM Basımevi.

Erdoğan, A. ve Günel, G. (2007). *İstiklal Savaşı'nda Ankara*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi 3.

Güleklı, C. N. ve Onaran, R. (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi 50. Yıl Dönümü 1920-1970*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları.

Kaymaz, N. (1977). Misak-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2-8.

Koçak, C. (Ed.) (1998). *Birinci Meclis*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Küçük, C. (2005). Millî Mücadele, *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 30*, İstanbul, 76-83.

Müderrişoğlu, A. (1993). *Kurtuluş Savaşında Ankara*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Sakallı, B. (1986). *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Şapolyo, E. B. (1969). *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, Ankara: Ülkemiz Yayınları.

Turan, Ş. (1992). *Türk Devrim Tarihi, II*, Ankara.

Yavuz, Y. (1998). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası, *Birinci Meclis (Ed. Cemil Koçak)*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 203-216.

